

ایمان و آزادی

(ویراست دوّم)

محمد مجتهد شبستری

فهرست

- ۷ □ پیشگفتار
۱. معناهای ایمان، نزد متکلمان، فیلسوفان و عارفان مسلمان و استواری
۱۱ همه آنها بر آزادی اندیشه و اراده انسان
۲. تجربه «ذات فراگیر مطلق» و «تجربه خطاب خداوند» دو معنای دیگر
۲۳ از ایمان و استواری آن معناها بر آزادی اندیشه و اراده انسان
۳. «رویارویی مجذوبانه با خداوند» معنای دیگری از ایمان و استواری آن بر
۳۲ آزادی اندیشه و اراده انسان
۴. ایمان و پیامبری
۴۳
۵. ایمان، سیاست و حکومت
۶۴
۶. آزمون تاریخی ایمان
۹۰
۷. ایمان و سنت
۱۰۰
۸. چگونه می توان در جهان معاصر از ایمان سخن گفت؟
۱۰۷
۹. احیاء دین غیر از احیاء ایمان نمی تواند باشد
۱۱۷
- پیوست ۱. مسلمانان و مسیحیان در جهان امروز
۱۳۹
- پیوست ۲. اطراف و ابعاد گوناگون مسئله غرب در نگاه یک مسلمان
۱۴۹
- پیوست ۳. الهیات مسیحی
۱۵۷
- پیوست ۴. اسلام و اروپا؛ زمینه ها و ضرورت های گفتگو
۱۶۳
- پیوست ۵. پیرامون کتاب ایمان و آزادی
۱۷۵
- نمایه
۱۹۵

پیشگفتار

۱- سه فصل اول این کتاب به شرح معنایی اختصاص یافته است که متکلمان، فیلسوفان و عارفان برای ایمان دینی گفته‌اند. این معناها همه آنچه متألهان در معنای ایمان گفته‌اند نیست ولی از مهمترین‌های آنها است. در این فصلها علاوه بر شرح آن معناها این موضوع مهم مطرح شده که آن معناهای متفاوت یک وجه اشتراک اساسی دارند و آن استواری وثیق همه آنها بر آزادی اندیشه و اراده انسان است.

ایمان چه شهادت دادن بر رسالت پیامبران باشد، چه عمل به وظایف ذاتی انسان، چه معرفت فلسفی، چه اقبال آوردن به خداوند، چه تجربه ذات فراگیر و مطلق، و یا تجربه خطاب خداوند، و چه رویارویی «مجدوبانه با خداوند» جز با آزادی اندیشه و اراده انسان محقق نمی‌شود. بنا بر همه آن معانی انسان وقتی می‌تواند ایمان آورد که اندیشه و اراده‌اش را از اسارت‌های بیرونی و درونی، تقلیدهای کور از شخصها و سنتها و عبادت هواهای نفس رها ساخته باشد. البته ایمان در هر حال و به هر معنا هدیه و عطای خداوند است اما این هدیه و عطا تنها به انسانهایی ارزانی می‌شود که آماده پذیرش آن باشند و تنها دارندگان اندیشه و اراده آزاد چنین‌اند.

۲- در فصل چهارم این موضوع بررسی شده که ایمان به رسالت پیامبران چگونه ممکن می‌گردد. پس از بیان اشکالهایی که بر استدلالهای سنتی متکلمان در این باب وارد کرده‌اند طریقه متألهان عارف مورد بررسی و تأیید قرار گرفته و ایمان به پیامبران با روش آنان ممکن شناخته شده است.

۳- فصل پنجم به توضیح این مطلب اختصاص یافته که ایمان دینی با هر گونه نظام اجتماعی و سیاسی سازگار نیست و در جامعه‌های زورمدار و توتالیتیر بذر ایمان می‌پوسد و نابود می‌گردد. در عصر صنعتی حاضر، تنها در جامعه‌ای که با ارتباطات سالم انسانی اداره می‌شود و آزادیهای مسئولانه انسانی در آن تضمین نهادی شده، یافته است ایمان دینی می‌تواند در هویت استواری‌اش بر اندیشه و ارادهٔ آزاد انسانها رشد کند و توسعه یابد. آزادی برونی انسان شرط حصول آزادی درونی وی است.

۴- در فصل ششم این دعوی مطرح شده که ایمان دینی را در هر عصری باید با آزمون تاریخی به محک زد و آن را از آفت زدگی نجات داد. آزمون تاریخی ایمان دینی عبارت است از بررسی آثار و نتایج عملی التزام به اصول اعتقادی و قوانین و شعائر معینی که بر اساس ایمان دینی یک قوم و جامعه به مرور زمان به صورت تفسیری ساخته می‌شود. این نظام اعتقادی و قانونی و شعائر همیشه به تجدید نظر و تصفیه و تکمیل و اصلاح نیاز دارد. آزمون تاریخی ایمان در صورتی میسر می‌شود که انسانها در هر عصر خود را از قیدهای تاریخی که دوروبر آنها تنیده می‌شود به قدر ممکن آزاد سازند.

۵- در فصل هفتم این موضوع توضیح داده شده که میان ایمان اسلامی و ایمان مسیحی یک تفاوت اساسی و قابل توجه دیده می‌شود. این تفاوت عبارت است از التزام قطعی الهیات مسیحی به سنت تاریخی دینی (به معنای Tradition) در مقام تفسیر تجربهٔ ایمانی و عدم ضرورت چنین التزامی برای الهیات اسلامی.

۶- در فصل هشتم به این پرسش پاسخ داده شده است که در جهان معاصر چگونه می‌توان از ایمان دینی سخن گفت. خلاصه آن پاسخ این است که در جهان معاصر نمی‌توان با هر گونه زبانی از ایمان دینی سخن گفت. همزبانی و همدلی با نیازها و دردها و جستجوهای انسانهای عصر حاضر شرط قطعی سخن گفتن مقبول و مؤثر از ایمان دینی در این عصر است.

۷- در فصل نهم این دعوی مطرح شده است که احیاء دین نمی‌تواند غیر از احیاء ایمان دینی باشد. تمامی نهضت‌ها - ... - احیاء دین نمی‌تواند غیر از احیاء ایمان دینی باشد. تمامی نهضت‌ها - ... - احیاء دین نمی‌تواند غیر از احیاء ایمان دینی باشد.

دین پدید می آید باید با این معیار سنجید که با تجربه ایمانی انسانها چه نسبتی دارند. اگر آنها بیدارگر تجربه ایمانی باشند می توان آنها را احیاء دین نامید و اگر نباشند نمی توان چنین نامی بر آنها نهاد.

۸- پنج پیوست به آخر کتاب اضافه شده که به موضوعاتی پیرامون گفتگوهای (دیالوگ) پیروان سنتهای ایمانی متفاوت اسلام و مسیحیت با یکدیگر و همچنین گفتگوی مؤمنان با غیرمؤمنان اختصاص دارد.

۹- توضیخهای فوق نشان می دهد که موضوع این کتاب بررسی همه جانبه همه معناها و مسائل مربوط به ایمان نیست. این کتاب تنها به پاره ای از معناها و مسائل مهم مربوط به ایمان می پردازد. مجموعه فصول و پیوستهای این کتاب مقاله ها و مصاحبه ها و سخنرانیهایی است که در چند سال گذشته در نشریات مختلف کشور از اینجانب منتشر شده است. این مقالات و مصاحبات چون با موضوع کتاب هرمنوتیک، کتاب و سنت اثر پیشین مؤلف ارتباط نداشت با تجدید نظر و اضافات و انتخاب عنوانهای مناسب در این جلد مستقل منتشر می شود.

پس از بررسی و تجدید نظر که در مقاله ها و مصاحبه های یاد شده به عمل آوردم این نکته معلوم شد که محور اساسی بیشتر آنها جستجوها و تأملهایی درباره ارتباط وثیق ایمان با آزادی اندیشه و اراده انسان است؛ به این سبب کتاب حاضر را ایمان و آزادی نامیده ام.

محمد مجتهد شبستری

بهمن ماه ۱۳۷۵ - تهران

معناهای ایمان، نزد متکلمان، فیلسوفان و عارفان مسلمان و استواری همه آنها بر آزادی اندیشه و ارادهٔ انسان

معنای ایمان بدان جهت برای متکلمان و فیلسوفان و عارفان مسلمان اهمیت اساسی داشت که در قرآن مجید همه خواسته‌های خدا از انسان بر محور ایمان آوردن انسان دور می‌زند. در صدها آیه قرآن با تعبیرهای مؤکد و گوناگون از مخاطبان خواسته شده با «ایمان آوردن» به نجات خود بپردازند. در قرآن مجید چنین آمده که انسان در این عالم، در وضعیتی نامطلوب و منتهی به تباهی و نافرجامی، گرفتاری در زندان هواها و اوهام نفس و کوتاهدستی از نعمتها و لذتهای ناب و محرومیت از زندگانی ابدی به سر می‌برد و نجات وی از این وضعیت رنج‌آور و حرمان‌انگیز با ایمان میسر است.^۱ بنا بر این تصویر که از سرنوشت انسان در قرآن وجود دارد، طبیعی بود که پس از پیدایش فضای مناسب برای مباحث دینی در میان مسلمانان، بحث دربارهٔ حقیقت ایمان در زمرهٔ نخستین مباحث دینی متکلمان اسلام قرار گیرد.

۱. بسم الله الرحمن الرحيم. والعصر ان الانسان لفي خسر، الا الذين آمنوا و عملوا الصالحات، وتوصوا بالحق وتوصوا بالصبر. قرآن مجید، سورة والعصر.